

สิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการ
สำรวจและผลิตปิโตรเลียม (ก๊าซธรรมชาติ)
ที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงของมนุษย์
Community Right and Community Participation
in Petroleum Exploration and Production Process
Leading to Human Insecurity

ศยามล เจริญรัตน์¹

Sayamol Charoenratana

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งสำรวจและเข้าใจสถานการณ์ความไม่มั่นคงของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นนโยบายการพัฒนาของประเทศ และเพื่อวิเคราะห์สิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ โดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์กลุ่ม การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ในพื้นที่ เพื่อพิสูจน์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ใน 4 ชุมชนจากจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ และอุดรธานี ประกอบด้วย บ้านคำใหญ่ บ้านคำไผ่ บ้านนาเหล่า และบ้านนามูล

การศึกษาพบว่า พื้นที่ตัวอย่างทั้ง 4 แห่งเป็นชุมชนชนบทที่มีวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม ชุมชนตั้งอยู่ในระยะระหว่าง 0.3-2.0 กิโลเมตรจากหลุมสำรวจและหลุมผลิต และล้วนได้รับผลกระทบเชิงสุขภาพจากกระบวนการสำรวจและผลิต ชาวชุมชนประสบปัญหาไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ได้อย่างแท้จริง อีกทั้งยังไม่สามารถใช้สิทธิของชุมชนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 66 และ 67 เรื่องสิทธิชุมชน

¹นักวิจัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการยอมรับบทบาทชุมชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดการจัดการทรัพยากรด้วยสิทธิเชิงซ้อนได้ เพราะระบบการให้สัมปทานของรัฐเป็นการจัดการทรัพยากรด้วยสิทธิเชิงเดี่ยวภายใต้อำนาจรัฐร่วมกับทุน แนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดความไม่มั่นคงของมนุษย์ในทางสุขภาพ ทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านอาชีพและรายได้ ทางชุมชน และทางสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการสร้างและยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้สิทธิเชิงซ้อนจะทำให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์และการสร้างและกำกับกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการทำงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะเป็นเครื่องมือในการลดสถานการณ์ความไม่มั่นคงของชุมชนลงได้

คำสำคัญ: สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ความไม่มั่นคงของมนุษย์ การขุดเจาะปิโตรเลียม อีไอเอ

Abstract

This research aims to 1) examine and understand the human insecurity in effecting village from national development policy, a petroleum exploration and production in Northeastern of Thailand and 2) analyze the community right and community participation to building up the human security. The qualitative method including key-informant interview, group interview, focus group and observation with documentary were used in four villages Ban Komyai, Ban Kompai, Ban Nalao and Ban Namon from three provinces Khon Kaen, Udon Thani and Kalasin.

Four case studies are the agriculture community in rural area. They live next to exploration and production well around 0.3-2.0 kilometer depends on each village. Health impact experience was incurred among villagers. The lakes of community right and community participation in EIA not only happen generally but also cause human insecurity as health, economy, community and environment. The section 66 and 67 of Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2550 (2007), community right, entitled to certify community role to the state and communities participation in the conservation, preservation and exploitation

of national resources as a complexity of right concept. In the name of linear concept of right, petroleum concession system between government and multinational companies depreciate the community right. The application of complexity of right concept will stabilize the human security. In addition, standard EIA is a tool of community participation to extricate human insecurity situations.

Keywords: Community right, Community participation, Human insecurity, Petroleum Exploration, EIA.

ความสำคัญของปัญหา

คำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” ปรากฏขึ้นในรายงานการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) (UNDP, 1994: 1-3) ของแผนงานพัฒนาองค์การสหประชาชาติ (United Nations Development Program-UNDP) ตั้งแต่ ค.ศ. 1994 (พ.ศ. 2537) และได้รับการยอมรับจากนานาประเทศ ประเทศไทยก็เป็นอีกหนึ่งประเทศที่สนองตอบแนวคิดนี้ด้วยการตั้งกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ขึ้นในปีพ.ศ. 2545 (คณะรัฐมนตรี, 2548) สำหรับประเทศไทยแล้ว ความมั่นคงของมนุษย์หลายกรณีถูกทำให้เสี่ยงและเปราะบางผ่านการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ เช่น กรณีเหมืองทองจังหวัดเลย กรณีสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ เป็นต้น ปัญหาที่เกิดจากผลกระทบจากการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่สร้างความไม่มั่นคงให้กับประชาชนโดยรอบเกิดขึ้นเรื่อยมาทั้งในประเทศและต่างประเทศ พื้นที่แหล่งสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่ประกอบด้วย แหล่งน้ำพอง แหล่งสินภูฮ่อม และโดยเฉพาะแหล่งดงมูล เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่กำลังจะก้าวตามปัญหาผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ของชุมชนโดยปราศจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินการโครงการอย่างแท้จริง

ประเทศไทยได้มีการให้นิยามความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) มาตั้งแต่ พ.ศ. 2547 ว่าหมายถึง การที่ประชาชนได้รับหลักประกันด้านสิทธิ ความปลอดภัย การสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง (คณะรัฐมนตรี, 2548) ซึ่งสอดคล้องกับขอบข่ายของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ที่ให้ความหมายของการมีความมั่นคง

ของมนุษย์ภายใต้แนวคิด “ความปลอดภัยจากความต้องการ โอกาสที่เท่าเทียมและความปลอดภัยจากความกลัว” (freedom from want, equal opportunities and freedom from fear) ใน 7 มิติ คือ 1) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ 2) ความมั่นคงทางอาหาร 3) ความมั่นคงทางสุขภาพ 4) ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม 5) ความมั่นคงส่วนบุคคล 6) ความมั่นคงของชุมชน และ 7) ความมั่นคงทางการเมือง (UNDP, 1994: 24-25) ต่อมาในปี ค.ศ. 1999 (พ.ศ 2542) “รายงานการพัฒนาคนมนุษย์ 1999” (UNDP, 1999: 97-114) ได้กล่าวถึงความมั่นคงของมนุษย์ในเชิงลบว่า มนุษย์ทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนากำลังเผชิญกับความไม่มั่นคงในกระบวนการโลกาภิวัตน์ ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 7 ด้าน คือ 1) ความผันผวนทางการเงินและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับโลกและประเทศ 2) ความไม่มั่นคงทางอาชีพและรายได้ 3) ความไม่มั่นคงทางสุขภาพ และโรคร้าย 4) ความไม่มั่นคงทางวัฒนธรรม 5) ความไม่มั่นคงส่วนบุคคล เช่น การเผชิญกับอาชญากรรม การค้ายาเสพติดและการค้ามนุษย์ 6) ความไม่มั่นคงทางสิ่งแวดล้อม และ 7) ความไม่มั่นคงทางการเมืองและชุมชนที่ชี้ให้เห็นชัดเจนว่ามนุษย์กำลังเผชิญหน้ากับความไม่มั่นคงอย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาที่มาแห่งความไม่มั่นคงของมนุษย์ในระดับชุมชนจะพบว่าประเด็นเรื่องภูมิศาสตร์การพัฒนาที่ชุมชนไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อการรุกเข้ามาของกระบวนการพัฒนาต่างๆ ภายใต้วาทะกรรมการพัฒนาในระดับโลกสู่วาทะกรรมระดับชาติเหล่านั้นได้กลายเป็นประเด็นที่สร้างความไม่มั่นคงของมนุษย์โดยเฉพาะในด้านวิถีชีวิตของชุมชน เป็นประการสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นความไม่มั่นคงทางสุขภาพ ทางวัฒนธรรม ทางส่วนบุคคล ทางสิ่งแวดล้อม และทางชุมชน ล้วนปรากฏให้เห็นในพื้นที่ที่การพัฒนาขนาดใหญ่เข้าไปดำเนินการแทบทั้งสิ้น เช่น กรณีเขื่อนราษีไศลจากโครงการพัฒนาน้ำลุ่มโขง-ชี-มูล กรณีการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินบ้านหินกรูด หรือกรณีอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งรวมถึง กรณีการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมล้วนสร้างความไม่มั่นคงของมนุษย์ทั้งสิ้น แม้ว่ากระบวนการดำเนินการของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จะถูกกำกับด้วยกฎหมายและมาตรการต่างๆ ในการป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้น แต่ก็ไม่ได้เป็นเครื่องรับรองถึงผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชนและคนในพื้นที่ใกล้เคียงแต่อย่างใด ดังนั้นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่โครงการขนาดใหญ่จะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนและสาเหตุที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงของมนุษย์นั้นเกิดจากการที่สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับในกระบวนการดำเนินการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐด้วยหรือไม่ และในการดำเนินการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตามข้อกำหนดเรื่องสิทธิชุมชนหรือไม่อย่างไร จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะสร้างให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ต่อไป

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อสำรวจและเข้าใจสถานการณ์ความไม่มั่นคงของมนุษย์ในพื้นที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการนโยบายพัฒนาของประเทศ ในกรณี

การสำรวจและผลิตปิโตรเลียม และ 2) เพื่อวิเคราะห์สิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างควมมั่นคงของมนุษย์ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีการเก็บข้อมูลงานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในพื้นที่ชุมชนที่มีการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมประเภทก๊าซธรรมชาติในจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดขอนแก่น รวม 4 ชุมชนประกอบด้วย 1) บ้านคำใหญ่ ตำบลม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น 2) บ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุง อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ 3) บ้านนาเหล่า ตำบลหนองกุงศรี อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี และ 4) บ้านนามูล ตำบลคูนสาต อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น การเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (interview) จำนวน 28 ราย การสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) 8 ครั้ง การสนทนากลุ่ม (focus group) 4 ครั้ง และการสังเกตการณ์ในพื้นที่ศึกษา (Observe) ทั้ง 4 ชุมชน และใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ทั้งในด้านแหล่งข้อมูลและวิธีการ

การสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในประเทศไทยกับสถานการณ์ผลกระทบในพื้นที่ศึกษา

1. ประวัติการขุดเจาะก๊าซ และกฎหมายปิโตรเลียมในประเทศไทย

การสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในประเทศไทยซึ่งหมายรวมถึง น้ำมันดิบ (Crude Oil) ก๊าซธรรมชาติ (Natural Gas) และก๊าซธรรมชาติเหลว (Condensate) นั้น สามารถแบ่งออกได้ 2 ช่วงเวลาใหญ่ๆ คือช่วงก่อนมีกฎหมายปิโตรเลียมและช่วงหลังจากมีกฎหมายปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 ซึ่งกฎหมายปิโตรเลียมนี้จะมีมีความเกี่ยวข้องกับการให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนต่างๆ (สถาบันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย, 2536: 24-109) ดังนี้

ยุคก่อนมีพระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 (พ.ศ. 2464-2514) การสำรวจและผลิตปิโตรเลียมดำเนินการโดยรัฐ และให้สิทธิแก่เอกชนหรือนิติบุคคลที่เป็นคนไทย ดำเนินการภายใต้กฎหมายเหมืองแร่ ต่อมามีการให้สิทธิแก่เอกชนที่เป็นบริษัทต่างประเทศ ภายใต้กฎหมายเหมืองแร่ร่วมกับกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุน ซึ่งการสำรวจและผลิตทั้งหมดเป็นการดำเนินการบนบกทั้งสิ้น ปีพ.ศ. 2507 เมื่อมีการขอสำรวจปิโตรเลียมในทะเล (อ่าวไทย) ทำให้กฎหมายว่าด้วยเหมืองแร่ไม่สามารถครอบคลุมการดำเนินการดังกล่าวได้ รัฐจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์การขออนุญาตสำรวจและหรือผลิตปิโตรเลียมเพื่อใช้บังคับสำหรับการดำเนินการในพื้นที่ทะเลในปีพ.ศ. 2509 และกลายเป็น พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 และพระราชบัญญัติภาษีเงินได้ปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ยุคพระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 (2514-ปัจจุบัน) เมื่อรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 ในเมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2514 จนถึงปัจจุบัน ได้มีการแก้ไขกฎหมายฉบับนี้รวมทั้งสิ้น 6 ครั้ง รวมทั้งประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมเรื่องการยื่นคำขอสัมปทานปิโตรเลียมสำหรับแปลงสำรวจบนบกลงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 หรือ Thailand II ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2514 เป็นต้นมากฎหมายว่าด้วยปิโตรเลียมได้กำหนดให้ประเทศไทยใช้ระบบสัมปทาน (Concessionary System) สำหรับผู้รับสัมปทานสำรวจ และผลิตปิโตรเลียมแทนระบบสัญญา (Contractual System) เช่นเดียวกับหลายประเทศ เช่น ออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นการชักจูงผู้ลงทุนในด้านค่าตอบแทน ร่วมกับการที่รัฐต้องการลดความเสี่ยงจากการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมที่มีมูลค่าสูง (ฐิริสิริสุนทร และณพล สุกใส, 2555: 18-19) ซึ่งระบบสัมปทานที่ผ่านมาแบ่งออกได้ 3 ระบบ คือ Thailand I (พ.ศ. 2514-2532) Thailand II (พ.ศ. 2525-2528) และ Thailand III (2532-ปัจจุบัน) (คณะกรรมการกิจการพลังงาน สภาผู้แทนราษฎร, 2557: 25)

2. กระบวนการดำเนินการสำรวจและผลิต และผลตอบแทนแก่รัฐและชุมชน

2.1 กระบวนการสำรวจและผลิต และรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม กระบวนการดำเนินการเกี่ยวกับปิโตรเลียมในประเทศไทยเริ่มต้นจากฝั่งรัฐบาลต้องประกาศเชิญชวนและเปิดสัมปทานโดยกำหนดแปลงสัมปทานเพื่อให้เอกชนผู้สนใจยื่นขอและคัดเลือก หลังจากนั้นกรมเชื้อเพลิงธรรมชาติจะประกาศรายชื่อและแจ้งผลการพิจารณา ต่อมากรมเชื้อเพลิงธรรมชาติร่วมกับคณะกรรมการพิจารณาคำขอสัมปทานปิโตรเลียมจะพิจารณาคุณสมบัติและเอกสารต่างๆ เพื่อเสนอผลการพิจารณาต่อคณะกรรมการปิโตรเลียมพิจารณากลับกรองและนำเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงานพิจารณาต่อไป เมื่อรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติการให้สัมปทานแล้ว ต้องนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ และสามารถออกเป็นสัมปทานให้แก่ผู้รับสัมปทานโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงานเป็นกระบวนการสุดท้าย

ในการดำเนินการในส่วนของเอกชนเมื่อได้รับสัมปทานแล้วจะดำเนินการสำรวจเพื่อหาแหล่งปิโตรเลียมและก๊าซธรรมชาติด้วยวิธีทางฟิสิกส์และธรณีวิทยา ประกอบด้วย การสำรวจการประเมินคุณค่าของพื้นที่ผลิต และการดำเนินการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า “อีไอเอ” (Environmental Impact Assessment : EIA) ก่อนการดำเนินการขุดเจาะหลุมสำรวจและการดำเนินการขั้นตอนต่อไป (กรมเชื้อเพลิงธรรมชาติ, มปป.) และเมื่อดำเนินการสำรวจพบปิโตรเลียมที่มีความคุ้มค่าต่อการลงทุนแล้วต้องดำเนินการจัดทำรายงาน อีไอเออีกครั้งก่อนการเจาะหลุมเพื่อผลิตปิโตรเลียม ทั้งนี้โครงการที่ต้องจัดทำอีไอเอนั้นเป็นไปตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการกำหนดประเภทและขนาดของ

โครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานได้ระบุให้ กระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียม และก๊าซธรรมชาติรวมถึงการทำท่อส่งก๊าซ จำเป็นต้องผ่านกระบวนการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น

2.2 ค่าตอบแทนที่รัฐได้รับจากการสัมปทานปิโตรเลียม ระบบสัมปทานปิโตรเลียมของประเทศไทยที่ผ่านมา ทั้ง 3 ระบบ ล้วนมีค่าตอบแทนหลักๆ อยู่สองประการคือ ค่าภาคหลวงซึ่งเป็นรายได้ที่รัฐของไทยจะได้ผลประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรปิโตรเลียม และภาษีเงินได้จากการขายน้ำมันที่กรมสรรพากรมีหน้าที่จัดเก็บตามอัตราร้อยละ 50 ของรายได้สุทธิหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว นอกจากนี้จะมีค่าตอบแทนอื่นๆ ที่รัฐตั้งขึ้นในแต่ละระบบ ปัจจุบันนี้ระบบสัมปทานในประเทศไทยเหลือเพียง 2 ระบบคือ Thailand I และ Thailand III เนื่องจากปัญหาของค่าตอบแทนในระบบ Thailand II ที่ผู้รับสัมปทานต้องจ่ายให้รัฐมีส่วนแบ่งรายได้ที่สูงจึงไม่สามารถดึงดูดผู้ขอสัมปทานให้ตัดสินใจลงทุนได้ จึงได้ประกาศยกเลิกและนำสัมปทานทั้งหมดที่ยังไม่หมดอายุของระบบ Thailand II เข้าไปอยู่ในระบบ Thailand III ซึ่งแต่ละระบบก็จะมีรายละเอียดปลีกย่อยและอัตราค่าตอบแทนที่และระยะเวลาของสัมปทานแตกต่างกัน

ระบบค่าตอบแทนชี้ให้เห็นว่าแนวนโยบายของรัฐที่ต้องการลดความเสี่ยงจากการสำรวจและผลิตน้ำมันเองเป็นแรงผลักดันให้ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ในการสำรวจและขุดเจาะปิโตรเลียมในประเทศไทยคงอยู่ในระบบสัมปทาน (concessionary system) ที่รัฐปราศจากความเสี่ยงในการลงทุน มากกว่าระบบสัญญา (contractual system) ที่มีการแบ่งปันการผลิต (production sharing contract) และรับจ้างการผลิต (service contract) ซึ่งรายได้ตามค่าภาคหลวงสำหรับแหล่งบนบกที่รัฐจัดเก็บโดยตรงนั้นมีการแบ่งปันเข้าสู่ชุมชนและพื้นที่สำรวจและผลิตปิโตรเลียมอื่นๆ ตั้งอยู่ ในรูปของรายได้ให้แก่เขตพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามประกาศคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่บังคับใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2544 โดยจะส่งเป็นรายได้แผ่นดินร้อยละ 40 และจัดสรรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร้อยละ 60 ในสัดส่วนที่แตกต่างตามพื้นที่ตั้งของพื้นที่ผลิตปิโตรเลียม

3. ข้อมูลพื้นที่และสถานการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือที่เรียกกันว่า “ภาคอีสาน” มีการให้สัมปทานปิโตรเลียมหลายครั้งนับตั้งแต่ประกาศใช้ พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา แปลงสัมปทานที่เปิดให้ขุดทั้ง 20 รอบครอบคลุมอาณาเขตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายจังหวัดเนื่องจากสภาพธรณีสัณฐานของพื้นที่นี้มีความเหมาะสมกับแหล่งพลังงานจากฟอสซิล ในปัจจุบันการผลิตก๊าซธรรมชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในแหล่งสินภูฮ่อม

และน้ำพอง และมีการดำเนินการสำรวจและขุดเจาะในแหล่งดงมูลซึ่งสัมปทานแต่ละรอบ มีพื้นที่แตกต่างกัน

3.1 แหล่งสำรวจและผลิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แหล่งน้ำพอง แหล่งสินภู่อ้อม และแหล่งดงมูล ซึ่งเป็นแหล่งปิโตรเลียมส่วนมากจะอยู่ในบริเวณตอนกลางเอียงไปด้านบนของภาคซึ่งคือบริเวณจังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง แหล่งน้ำพองถือเป็นแหล่งปิโตรเลียมดั้งเดิมที่เริ่มดำเนินการสำรวจและผลิตมาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เมื่อบริษัท Esso Exploration and Production Khorat ได้รับสัมปทานในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือแปลง E1 – E5 รวม 5 แปลง เมื่อเริ่มขุดสำรวจแปลง E5 พบปิโตรเลียมประเภทก๊าซธรรมชาติที่หลุมน้ำพอง- 1 A (สัมปทานรอบที่ 6) และเริ่มทำการผลิตในปีพ.ศ. 2534 เรียกว่า “แหล่ง(ก๊าซ)น้ำพอง” แหล่งสินภู่อ้อมเป็นแหล่งสำรวจและผลิตปิโตรเลียมเดิมเช่นเดียวกับแหล่งน้ำพอง โดยบริษัท Esso อุดร ได้สำรวจแปลงสัมปทาน EU 1 ในสัมปทานรอบที่ 8 พบก๊าซธรรมชาติที่หลุมภู่อ้อม-1 ในปีพ.ศ. 2526 และพัฒนาร่วมกับ หลุมในแปลงสัมปทาน E5 กลายเป็นแหล่งผลิตก๊าซสินภู่อ้อม ในปีพ.ศ. 2549 นอกจากนี้ในสัมปทานรอบ 18 บริษัท อมาราดา เฮสส์ ได้สำรวจเพิ่มเติมในแปลง E5 พบก๊าซธรรมชาติที่หลุมภู่อ้อม- 3Set และประเมินอีกหลายหลุมและพัฒนาร่วมกับหลุมในแปลง EU1 และพัฒนาเป็นแหล่งผลิตก๊าซสินภู่อ้อมได้ใน ปีพ.ศ. 2549 ดังที่กล่าวไว้แล้ว และแหล่งดงมูลเป็นแหล่งสำรวจและผลิตปิโตรเลียมที่กำลังอยู่ระหว่างการสำรวจ ในปีพ.ศ. 2555 บริษัทอพิโก้ ได้เจาะหลุมสำรวจแปลง L27/43 ที่หลุมดงมูล-3Set พบก๊าซธรรมชาติและกำลังพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งดงมูลในอนาคตเช่นเดียวกับแหล่งน้ำพองและแหล่งสินภู่อ้อม ในปัจจุบันพบแหล่งก๊าซธรรมชาติที่มีความคุ้มค่าในการผลิตตั้งแต่ พ.ศ. 2524 ถึงปัจจุบันเพียง 14 หลุม คือที่แหล่งน้ำพอง 8 หลุม แหล่งสินภู่อ้อม 5 หลุม และที่แหล่งดงมูล 1 หลุม

3.2 พื้นที่ศึกษาและสถานการณ์ในพื้นที่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่แหล่งสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในประเภทก๊าซธรรมชาติ ซึ่งหลายพื้นที่กำลังเข้าสู่กระบวนการสำรวจเพื่อพิจารณาเข้าสู่การดำเนินการเจาะหลุมสำรวจ การศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่ศึกษาที่มีความแตกต่างกันให้เกิดความหลากหลายเพื่อให้เข้าใจในสถานการณ์ในภาพรวมตั้งแต่พื้นที่ที่เริ่มไปจนถึงพื้นที่ที่มีการดำเนินการผลิตแล้วดังนี้ 1) บ้านคำใหญ่ ตำบลม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหลุมผลิตปิโตรเลียมและโรงแยกก๊าซ 2) บ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุง อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากเขตอำเภอมือ พื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ในระยะ 300 เมตรจากหลุมสำรวจที่ดำเนินการขุดพบก๊าซธรรมชาติแล้ว 3) บ้านนาเหล่า ตำบลหนองกุงศรี อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี เป็นชุมชนชนบทที่อยู่ห่างจากเขตอำเภอมือ โดยหลุมสำรวจ

ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน 4) บ้านนามูล ตำบลดุนสาต อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น แต่เนื่องจากมีที่ตั้งของหลุมสำรวจที่อยู่ในบริเวณติดกับที่ทำกินซึ่งอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพื้นที่ที่กำลังเริ่มมีการก่อสร้างอุปกรณ์ขุดเจาะหลุมสำรวจในพื้นที่ ทั้ง 4 ชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างของชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ชนบทของไทยที่มีการตั้งถิ่นฐานตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้หลุมสำรวจและผลิตปิโตรเลียมประเภทก๊าซธรรมชาติ ซึ่งต่างได้รับผลกระทบจากกระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มพบว่า

3.2.1 ชุมชนบ้านคำใหญ่ บริษัท Esso Exploration and Production Khorat (เอสโซ่ โคราช) เริ่มเข้ามาขุดเจาะสำรวจแหล่งปิโตรเลียมที่ บ้านน้ำพอง อ.น้ำพอง ปีพ.ศ. 2424 จนพบก๊าซธรรมชาติจำนวนมาก ต่อมาจึงมีความร่วมมือกับบริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) ดำเนินการผลิตก๊าซธรรมชาติ และสร้างโรงแยกก๊าซธรรมชาติ รวมถึงสร้างท่อส่งก๊าซพาดผ่านพื้นที่เกษตรกรรม ในระยะการสำรวจและผลิตครั้งนี้ยังไม่มี การดำเนินการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเนื่องจากยังไม่มีกฎหมายเฉพาะรองรับ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือชุมชนไม่สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินได้เช่นเดิม โดยเฉพาะไม่สามารถทำการเกษตรได้ในบริเวณที่มีท่อก๊าซพาดผ่านและยังสร้างความวิตกกังวลเนื่องจากการระบุว่าเป็นพื้นที่อันตราย หลุมผลิตและโรงแยกก๊าซอยู่ห่างจากชุมชนในระยะ 2 กิโลเมตร ในกระบวนการผลิต บางครั้งมีกลิ่นเหม็นปล่อยออกมา ทำให้เกิดมลภาวะทางอากาศ ชาวบ้านบางคนเกิดผื่นแพ้ตามผิวหนัง บ้างก็มีปัญหาเรื่องระบบทางเดินหายใจที่หายใจไม่ออก หรือหายใจติดขัด เกิดเสียงดังกับความสั่นสะเทือนขณะเครื่องจักรทำงาน รวมทั้งมีน้ำเสียหรือโคลนจากการขุดเจาะไหลเข้าพื้นที่การเกษตรใกล้เคียง ปัจจุบันชาวบ้านยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนเดิม แต่ก็ยังมีความเสี่ยงทางกายภาพและจิตใจ ความกลัวที่จะใช้น้ำตามแหล่งธรรมชาติและน้ำบาดาล การบริโภคสัตว์ และพืชผักที่ขึ้นในพื้นที่ อีกทั้งการสูญหายไปของความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ เช่น พืชพันธุ์ แมลง แมลง และสัตว์น้ำขนาดเล็กต่างๆ เป็นต้น

3.2.2 ชุมชนบ้านคำไผ่ บริษัท Tatax LLC (บริษัทเทแท็ก แอลแอลซี) ได้รับสัมปทานแปลง L16/50 หลุม TEW-K เข้ามาดำเนินการขุดเจาะหลุมสำรวจ เดิมพื้นที่อยู่ที่บ้านโนนสง่าต่อมาบริษัทได้ย้ายหลุมมาตั้งที่บ้านคำไผ่ ปัจจุบันหลุมสำรวจอยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 300 เมตร ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ระหว่างการดำเนินการมีเสียงและแรงสั่นสะเทือนในบริเวณหมู่บ้านที่รู้สึกได้ และในเดือนมกราคม พ.ศ. 2557 เมื่อมีการเริ่มเผาก๊าซ มีแสงสว่างตลอดเวลาเป็นเวลาหลายวัน จนวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2557 พบว่าชาวบ้านได้กลิ่นเหม็นกระจายมาตามลมทั่วบริเวณหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านได้รับกลิ่นจะมีอาการไอ คอแห้ง ปวดหัว มีไข้ ปวดหัว แสบตา คันตามร่างกายกว่า 200 ราย

3.2.3 ชุมชนบ้านนาเหล่า การสำรวจโดยบริษัท อฟิโก้โคราช มีการขุดเจาะหลุมสำรวจปิโตรเลียมแปลสำรวจ L 15/43 เมื่อต้นเดือนกันยายน พ.ศ. 2556 โดยหลุมดังกล่าวอยู่บริเวณเชิงเขาซึ่งห่างจากชุมชนประมาณ 1.5 กิโลเมตร พื้นที่โดยรอบหลุมสำรวจเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ทางทิศเหนือและทิศใต้ของหลุมสำรวจมีลำห้วยสาธารณะไหลผ่าน 2 สาย ซึ่งในจุดที่ลำห้วยทั้งสองมารวมกันชาวบ้านใช้แหล่งน้ำนี้เป็นแหล่งผลิตประปาชุมชน ส่วนผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงเป็นชาวสวนยางพาราที่ต้องอาศัยอยู่โดยรอบของหลุมสำรวจพบว่ามีอาการผื่นคันขึ้นที่บริเวณผิวหนัง บางรายมีผื่นแดงตามลำตัว บ้างก็หายใจไม่ออกปวดศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียร ขาไม่มีแรง ในด้านพืชผลการเกษตรพบว่า ต้นยางพาราในสวนติดกับหลุมสำรวจมีอาการใบร่วงอย่างไม่ทราบสาเหตุ และในระหว่างการเผาก๊าซพบว่า พื้นที่การเกษตรในระยะ 600-700 เมตร ประสบปัญหาไร่มันสำปะหลังใบแห้งและยืนต้นตาย และใบมะพร้าวไหม้

3.2.4 ชุมชนบ้านนามูล เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณรอยต่อของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์ แม้ว่าตามลักษณะภูมิประเทศจะตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่น แต่ชาวบ้านบางส่วนมีพื้นที่ทำกินอยู่ทั้งฝั่งจังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อบริษัท อฟิโก้ (โคราช) จำกัด ซึ่งได้รับสัมปทานแปลงสำรวจ L 27/43 หลุม ดงมูล B ตั้งอยู่ที่เขตตำบลกุงเก่า อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านนามูลประมาณ 1.5 กิโลเมตร เริ่มดำเนินการขุดเจาะหลุมสำรวจในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 ปัจจุบันเกิดปัญหาความขัดแย้งรุนแรงในพื้นที่

ความมั่นคงของมนุษย์กับสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วม ในการสำรวจและผลิตปิโตรเลียม

1. ความไม่มั่นคงของมนุษย์: ภูมิศาสตร์การพัฒนากับชุมชนในพื้นที่

ตามมาตรา 75 ของพระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 ระบุเรื่องมาตรการการป้องกันอันเหมาะสมในการดำเนินการสำรวจและผลิตสำหรับผู้รับสัมปทานที่ต้องดำเนินการหรือให้รัฐดำเนินการได้แต่ผู้รับสัมปทานต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าเสียหาย (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2514: 24) ซึ่งสอดคล้องกับที่กรมเชื้อเพลิงธรรมชาติได้กำหนดไว้ให้ “ผู้รับสัมปทานจะต้องดำเนินการในด้านการป้องกันและบำบัดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมโดยต้องดำเนินการตามมาตรฐานสากล” เช่น การลดปริมาณก๊าซเผาจากโครงการผลิตปิโตรเลียม ให้มีการติดตามเฝ้าระวังผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกระบวนการผลิต (กรมเชื้อเพลิงธรรมชาติ,

มปป.: 16-18) แต่ทั้งนี้มาตรการส่วนใหญ่มุ่งระบุสำหรับหลุมสำรวจ และหลุมผลิตในน้ำมากกว่าบนบก เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับหลักการของอีไอเอ ที่ระบุระยะการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระยะ 5 กิโลเมตรแล้วพบว่าหลายกรณีมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในรัศมีของหลุมสำรวจและหลุมผลิตในระยะน้อยกว่า 1 กิโลเมตร เช่น บ้านคำไผ่ และบ้านคำใหญ่ และยังพบอีกว่าในรัศมี 5 กิโลเมตรของหลายหลุมสำรวจมีแหล่งน้ำสำคัญที่ใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคของชุมชน

ข้อมูลด้านสุขภาพของชุมชนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์กลุ่มและการสนทนากลุ่มใน 4 พื้นที่ศึกษาชี้ให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทางสุขภาพที่ชุมชนจะได้รับจากหลุมสำรวจปิโตรเลียมที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนที่พักอาศัย นอกจากนี้ยังมีผลกระทบในพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงในด้านอาชีพ และรายได้ของประชาชนที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจที่เกิดจากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน และความไม่มั่นคงในด้านอื่นๆ ดังสถานการณ์ต่อไปนี้

1.1 ความไม่มั่นคงทางสุขภาพ เกิดจากสาเหตุหลัก 2 ประการ คือ

1.1.1 การแพร่กระจายของก๊าซที่เกิดจากอุบัติเหตุหรือความผิดพลาดของการดำเนินการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมส่งผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง ก๊าซแต่ละแหล่งจะมีองค์ประกอบแตกต่างกัน เช่น แหล่งก๊าซธรรมชาติน้ำพองเป็นแหล่งก๊าซหุงต้มที่มีองค์ประกอบเป็นมีเทนสูงถึงร้อยละ 95 ตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งแตกต่างจากแหล่งอื่นในอ่าวไทย (สถาบันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย, 2536: 106) ก๊าซไวไฟที่ไม่มีกลิ่นและเบากว่าอากาศอย่างมีเทนจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพหากสูดดมแทนออกซิเจน เป็นต้น ซึ่งนอกจากนี้ยังมีโอกาสที่องค์ประกอบอื่นๆ ที่เป็นพิษต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมในก๊าซจะแพร่กระจายเข้าสู่อากาศได้ เช่น กรณีบ้านคำไผ่ที่มีการรั่วไหลของก๊าซชนิดหนึ่งเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2557 จากการสัมภาษณ์และสัมภาษณ์กลุ่มที่บ้านคำไผ่ พบว่าชาวชุมชนจำนวน 197 คนเกิดอาการแสบจมูก แสบตา ไอ คอแห้ง คันตามร่างกาย ปวดศีรษะ บางรายหมดสติ อาเจียน แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีกลิ่นดังกล่าวแต่ชาวบ้านก็ยังมีอาการหวั่นวิตกและไม่ไว้วางใจต่อสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต เช่นเดียวกับที่บ้านนามูล ที่ชาวชุมชนให้ข้อมูลตรงกันว่า ในช่วงระหว่างการเจาะหลุมสำรวจเมื่อปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2558 ชาวชุมชนมีอาการผิวหนังแห้ง ตกสะเก็ด และคัน มีอาการปากแห้ง กลืนน้ำลายลำบาก เป็นต้น

1.1.2 เปลวไฟจากการเผาก๊าซที่ปากหลุมหรือ “แฟลร์” (Flare) ที่บ้านคำใหญ่ บ้านนาเหล่า และบ้านคำไผ่ เป็นกระบวนการเผาก๊าซทิ้งโดยอาศัยกระบวนการออกซิเดชัน (oxidation process) ที่อุณหภูมิสูงเพื่อเผาไหม้ก๊าซเหลือทิ้งต่างๆ นั้น ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพของชุมชน เพราะการเผาไหม้ที่ไม่สมบูรณ์ (incomplete combustion) ของการเผาก๊าซจาก

ปิโตรเลียมจะเกิด ออกไซด์ของไนโตรเจน คาร์บอนมอนนอกไซด์ มีเทน และสารอื่นซึ่งเป็นองค์ประกอบของก๊าซธรรมชาติอื่นๆ รวมถึงไฮโดรเจนซัลไฟด์ (ก๊าซไข่เน่า) ที่สามารถเกิดขึ้นได้ หากพื้นที่ในบริเวณนั้นกักเก็บซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ (Robert D. Bott, 2007: 12) มาตรฐานการเผาไหม้ หรือ ค่าประสิทธิภาพในการเผาไหม้นั้นต้องมากกว่าร้อยละ 98 ตามมาตรฐานขององค์การพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแห่งสหรัฐอเมริกา (USEPA) (EPA's "AP-42 Emission Factor Series") แต่งานวิจัยได้ชี้ว่าค่าสัมประสิทธิ์การเผาไหม้ที่เกิดขึ้นจริงของโรงกลั่นปิโตรเลียมมักมีค่าต่ำกว่าร้อยละ 98 (Huma Ahmed and Eric V. Schaeffer, 2002: 2-8) ดังนั้นการเผาไหม้ที่ปากหลุมไม่ว่าจะเป็นการเผาที่ผิวดิน (ปล่องระดับพื้น- ground flare) หรือปล่องสูง (elevated flare) ก็เกิดผลกระทบต่อสุขภาพต่อพื้นที่ใกล้เคียงเช่นเดียวกัน จากการสังเกตการณ์และข้อมูลการสัมภาษณ์จะพบว่า เมื่อมีการจุดไฟที่ปากหลุมจะเกิดกลิ่นที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ชาวชุมชนจะมีอาการแน่นหน้าอกและหายใจไม่ออก เช่น บ้านคำไผ่ และ บ้านนามูล และหลังจากนั้นจะเกิดอาการแพ้ที่ผิวหนังในระยะ 1-2 วัน นอกจากนี้จำนวนผู้ป่วยที่เข้าไปขอรับบริการจาก รพ.สต. แต่ละตำบล ยืนยันว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวชุมชนเข้าขอรับบริการตรวจสุขภาพ และขอรับยาสามัญ เช่น ยาแก้แพ้ และยาแก้ปวดมากกว่าในช่วงเวลาปกติ นอกจากนี้ชาวชุมชนได้รับผลกระทบจากแสงที่ส่องสว่างจากการเผาไหม้ตลอด 24 ชั่วโมง ทำให้รบกวนเวลาพักผ่อน

1.2 ความไม่มั่นคงทางอาชีพและรายได้ หรือทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากความเสียหายของพืชผล และชาวชุมชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เนื่องจากความร้อนจากการเผาไหม้ จะส่งผลต่อพืชผักโดยรอบบริเวณ เช่น ที่บ้านนาเหล่า ส่งผลให้แปลงมันสัมประหลังยืนต้นตาย บางต้นที่ยังไม่ตายก็ไม่มีหัว ต้นยางยืนต้นตาย บางต้นไม่สามารถรดน้ำยางได้ ลักษณะเช่นนี้เกิดที่บ้านนามูลเช่นกัน จากการสังเกตพบว่ามีต้นยางในแปลงหลายแปลงมีอาการใบร่วงจากยอด และค่อยๆแห้งเหี่ยวทั้งที่ยังไม่ถึงฤดูแล้ง บ้านคำใหญ่ พบว่าไร่มะเขือเปราะที่อยู่ข้างหลุมชุดเจาะไม่ออกลูกทำให้เจ้าของไร่สูญเสียรายได้ตลอด 4 เดือน ความสูญเสียพืชผลทางการผลิตข้างต้นสร้างปัญหาโดยตรงต่อรายได้ของชาวชุมชน ที่นำไปสู่โรคเครียดของเกษตรกรในพื้นที่ นอกจากนี้การสูญเสียระบบนิเวศน์จากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทำให้อาหารและรายได้จากการขายพืชและสัตว์ที่เก็บหาได้ตามธรรมชาติลดลง และกลายเป็นรายจ่ายในการซื้ออาหารเข้าครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น

แม้ว่ารายได้ในรูปของค่าภาคหลวงที่เกิดจากการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมจะมีการแบ่งให้กับส่วนท้องถิ่นร้อยละ 60 ในกรณีแหล่งบนบก แต่ก็ไม่ได้สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะรายได้ให้กับชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงหลุมสำรวจและหลุมผลิตปิโตรเลียมโดยตรง เพราะงบประมาณที่ถูกจัดสรรถูกใช้ในลักษณะงบเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและเชิง

นโยบายแต่ไม่ได้เป็นการกระจายรายได้ให้แก่ชาวชุมชนโดยตรง ดังนั้นค่าสัมปทานจึงไม่ได้สร้างความมั่นคงทางรายได้แก่ชาวชุมชน

1.3 ความไม่มั่นคงทางสิ่งแวดล้อมเกิดจากความร้อนและแสงที่ผิดปกติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์โดยเฉพาะสัตว์ขนาดเล็ก เช่น แมลง และสัตว์เลื้อยคลานขนาดเล็ก ความหลากหลายของอาหารตามธรรมชาติสูญหาย เมื่อกระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางให้กับระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น สัตว์และพืชบางชนิดเริ่มสูญหายไป ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมลดลง และชุมชนไม่สามารถเก็บหาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อขายได้ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ความไม่มั่นคงทางอาหาร และความไม่มั่นคงทางอาชีพและรายได้

1.4 ความไม่มั่นคงทางชุมชนเกิดจากการเข้าไม่ถึงสิทธิชุมชนของชุมชนในการจัดทำอีไอเอของการขุดเจาะปิโตรเลียมซึ่งทำให้ไม่มีโอกาสในการเลือกที่จะพัฒนาในทิศทางที่ชุมชนต้องการได้ ทำให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ของชุมชน และทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นที่ต้องการ เช่น ชาวชุมชนบ้านคำใหญ่บางครัวเรือนจำยอมย้ายออกจากชุมชนเพื่อหนีความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น ความไม่มั่นคงของชุมชนเกิดขึ้นภายใต้ประสบการณ์ที่เคยเผชิญหน้ากับปัญหาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว เช่น อาการป่วยต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดความหวาดกลัวต่อภัยที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

2. สิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมในโครงการ

ในกระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมจะพบว่า รัฐได้กำหนดข้อบังคับในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ซึ่งหมายถึง ชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่ที่มีการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมผ่านการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรืออีไอเอ (EIA) ซึ่งต้องจัดทำกระบวนการการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสียของโครงการเพื่อประกอบการพิจารณาของสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) และเมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วจึงเริ่มดำเนินการต่อไป (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2552) ในกระบวนการรับฟังความคิดเห็นต้องดำเนินการ 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 เพื่อแนะนำโครงการ ให้ข้อมูลรายละเอียดขอบเขตการศึกษาของโครงการที่อาจเกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบแก่ผู้มีส่วนได้เสีย รวมทั้งการรับฟังความคิดเห็น และข้อกังวลต่อขอบเขตการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการ และ

ครั้งที่ 2 เพื่อนำเสนอและชี้แจงมาตรการป้องกันและลดผลกระทบและมาตรการติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมแก่ผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มเดียวกันกับการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นครั้งที่ 1 ก่อนการส่งรายงานอีไอเอเพื่อให้ สผ. พิจารณานุมัติ

สิ่งสำคัญของกระบวนการข้างต้นคือ การแสวงหาผู้มีส่วนได้เสียเพื่อสร้างกระบวนการ แต่จากข้อมูลและงานวิจัยชี้ให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของโครงการขนาดใหญ่ที่มีความจำเป็นต้องดำเนินการจัดทำผลกระทบสิ่งแวดล้อมล้วนมีปัญหาของการไม่สามารถเกิดขึ้นจากการรับฟังผู้มีส่วนได้เสียที่แท้จริงได้ เป็นการกีดกันผู้ที่ได้รับผลกระทบเข้าสู่กระบวนการ หรือไม่สามารถทำให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียสามารถเข้าร่วมได้ครอบคลุมทุกภาคส่วน ในกรณีบ้านคำใหญ่ที่อำเภอโนนพonganนั้นการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมได้ดำเนินการก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่กำหนดให้โครงการขนาดใหญ่ต้องวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม จึงไม่เข้าข่ายอยู่ในประเด็นนี้ หากแต่โครงการสำรวจ และผลิตปิโตรเลียมใดๆ ที่เกิดขึ้นหลังกฎหมายฉบับดังกล่าวต้องดำเนินการรายงานอีไอเอทั้งสิ้น ดังนั้นกรณีบ้านคำไผ่ บ้านนามูล และบ้านนาเหล่า ต้องดำเนินการ และสร้างการมีส่วนร่วมของพื้นที่ แต่จากข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มพบว่า การดำเนินการไม่ครอบคลุมและไม่สามารถแสวงหาผู้มีส่วนได้เสียที่แท้จริงในการรับฟังความคิดเห็นได้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นกับหลายกรณี เช่น กรณีเหมืองทองคำที่วังสะพุง จังหวัดเลย เป็นต้น

นอกจากประเด็นผู้มีส่วนได้เสียแล้วเมื่อพิจารณาประเด็นสิทธิชุมชน (community rights) ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งที่ได้ให้อำนาจกับชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนนั้นตั้งอยู่ซึ่งกฎหมายในประเทศไทยมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้รับรองสิทธิชุมชน ตามมาตรา 66 และมาตรา 67 โดยได้แบ่งชุมชนออกเป็น 3 ประเภท คือ ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนดั้งเดิม ซึ่งส่งผลให้สิทธิชุมชนที่ได้รับความคุ้มครองในปัจจุบันกว้างขวางมากกว่ากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตประเพณี ความเป็นอยู่ ผลประโยชน์ หรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ในมาตรา 66 มีเจตนารมณ์ ในการยอมรับบทบาทชุมชนท้องถิ่น ศักยภาพความเข้มแข็ง และภูมิปัญญาของชุมชนในการมีสิทธิ และอำนาจร่วมกับรัฐเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

มาตรา 67 มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และเมื่อพิจารณาในวรรคแรกจะพบว่าเป็นการให้สิทธิแก่ปัจเจกบุคคลทั่วไปในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งสิทธิในการมีส่วนร่วมกับชุมชน และรัฐในการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและพิทักษ์สิทธิดังกล่าวนี้ และยังเน้นย้ำถึงหลักประกันว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นจะไม่ถูกทำลายจากโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยได้กำหนดให้เจ้าของโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมมีหน้าที่ที่จะต้องทำการศึกษา และประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงการ

หรือกิจกรรมนั้นเสียก่อน และโครงการหรือกิจกรรมเหล่านั้นจะต้องผ่านการพิจารณาและให้ความคิดเห็นประกอบ โดยกระบวนการรับฟังความคิดเห็น จากผู้ที่เกี่ยวข้องจนมีข้อยุติเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเหล่านั้นได้ ในวรรคที่สองได้ระบุขั้นตอนก่อนการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อม และในวรรคที่สามได้ให้สิทธิแก่ชุมชนในการฟ้องร้องหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่น่าจะปรากฏว่ามีได้มีการปฏิบัติตามมาตรา 67 วรรค 1 และวรรค 2

ดังนั้นรัฐธรรมนูญได้ระบุเรื่องสิทธิชุมชนไว้อย่างชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาจากกรณีศึกษาจะพบว่ากลับไม่มีผลในทางปฏิบัติภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี และการใช้อำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรในรูปของสัมปทาน เป็นการจัดการของสิทธิเชิงเดี่ยว (Linear concept of right) จากรัฐและละเลยสิทธิเชิงซ้อน (complexity of right) ที่ให้สิทธิแก่ชุมชนร่วมจัดการทรัพยากรร่วมกับรัฐ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2550: 39) สิทธิชุมชนในระดับกว้าง อันเกิดจากการเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนภายใต้วาทกรรมการพัฒนาของประเทศ เป็นการใช้อิทธิพลเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมที่ไม่เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งรวมถึงการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ. 2540 และระบบรวมอำนาจการปกครองและการตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลางและไม่ฟังเสียงของชุมชน (กองกรรมาธิการ สำนักเลขาธิการวุฒิสภา, 2544) ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อสิทธิชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนตามกฎหมายต่างๆ นอกจากนี้ ปัญหาของรายงานอีไอเอที่มีต่อชุมชนในระยะ 5 กิโลเมตรยังมีอีกหลายประการ เช่น การไม่แก้ไขรายงานเมื่อพบข้อเท็จจริงใหม่ หรือการไม่ดำเนินการตามมาตรการป้องกันและแก้ไขให้แก่ชุมชนและพื้นที่โดยรอบ ผลกระทบจากการขุดเจาะปิโตรเลียมบ้านคำไผ่ชี้ชัดถึงหลักฐานด้านสุขภาพว่าในช่วงเวลาที่เกิดการรั่วไหลของก๊าซชาวชุมชนได้รับสารพิษและเจ็บป่วยแต่ก็ยังไม่มีกรดำเนินการใดๆ ที่เป็นรูปธรรม รวมถึงไม่มีมาตรการในการป้องกันชุมชนตามหลักของอีไอเอ เช่นเดียวกับกรณีของเหมืองถ่านหินที่แม่เมาะที่สร้างมลภาวะให้กับชุมชนโดยรอบ (ศาลปกครองสูงสุด, 2557) ซึ่งแม้ดีความจะระบุดังถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่กลับไม่มีการจ่ายค่าเสียหายให้กับชุมชนแต่อย่างใด กรณีแร่ตระกั่วในลำน้ำคลิตีลล่าง เป็นอีกกรณีศึกษาหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า กระบวนวิเคราะห์ผลกระทบการดำเนินสิ่งแวดลอมที่นำไปสู่การพิสูจน์ในชั้นศาลมิได้อาจทำให้เห็นช่องทางการนำมาซึ่งความมั่นคงของวิถีชีวิตมนุษย์ที่อยู่อาศัยใกล้กับพื้นที่พัฒนาแต่อย่างใด (นภัทร พิสิฏา, 2556; Human Right Watch, 2557: 1-9)

สรุป

การสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในประเทศไทยเป็นประเด็นการพัฒนาที่อิทธิพลของอำนาจรัฐและแนวทางการพัฒนาแบบเสรีนิยมยังเข้ามามีบทบาทที่ทำให้ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนไม่มีผลในทางปฏิบัติ เพราะ “อำนาจ” ในการตัดสินใจไม่ได้อยู่ที่พื้นที่ แต่ผูกขาดอยู่กับอำนาจในภาครัฐและทุนที่เกี่ยวพันกันในระดับโครงสร้าง ในรูปแบบที่เรียกว่าการเมืองแบบสุ่มหัวเพื่อแสวงหาประโยชน์ (Pork barrel politics) และใช้ความรู้สาธารณะที่อิงจากผู้เชี่ยวชาญและละทิ้งความรู้เชิงภูมิปัญญาหรือความรู้ท้องถิ่น อำนาจที่เหนือกว่าของรัฐทำให้บทบาทรัฐในการใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรด้วยเหตุของประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ ทำให้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นลดคุณค่าลง (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2552: 115-119) แม้ว่ารัฐจะสร้างมาตรการที่สร้างการมีส่วนร่วมและคุ้มครองสิทธิชุมชน ผ่านกฎหมายและช่องทางด้านรายงานอีไอเอ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้เกิดสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมในการดำเนินการได้ เพราะชุมชนต้องจ่ายยอมให้การสำรวจและขุดเจาะดำเนินการต่อไปแม้ว่าจะมีการร้องเรียนให้ชะลอหรือยุติการดำเนินการ อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งประเด็นไปที่จุดอ่อนของรายงานอีไอเอทั้งหมด เพียงแต่หยิบยกประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมมาเป็นแกนในการพิจารณา และชี้ประเด็นให้เห็นเพิ่มเติมว่าแม้คณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (คชก.) จะสามารถเข้ามาพิสูจน์ทราบและระงับการดำเนินการในหลายกรณี เช่น โรงไฟฟ้าถ่านหินบ้านหินกรูด แต่ก็มิได้หมายความว่าความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมจะได้รับการเยียวยา สถานการณ์เหล่านี้มักนำไปสู่ความคับแค้นและคุชัดแย้ง ดังนั้นการสร้างเสริมความรู้สึกของประชาชนด้วยการได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่ได้รับความไม่เป็นธรรมจากการดำเนินการของรัฐจึงเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา (Kirk Emerson, *et al.*, 2003: 8) ในปัจจุบันสำหรับชุมชนที่ดำเนินการขุดเจาะเสร็จสิ้นแล้วยังเผชิญความเสี่ยงจากการไม่มีมาตรการป้องกันในชุมชน เช่น อุปกรณ์บอกทิศทางลมเมื่อมีการรั่วไหลของก๊าซหรือการให้ความรู้และเตรียมการป้องกันกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน และในชุมชนที่ยังอยู่ระหว่างการสำรวจและขุดเจาะก็จะเผชิญหน้ากับความเสี่ยงที่มากขึ้น

ความไม่มั่นคงของมนุษย์ทางสุขภาพ ทางอาชีพและรายได้ (เศรษฐกิจ) ทางสิ่งแวดล้อมและทางชุมชน ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียมอยู่ในรูปของภูมิศาสตร์ที่ตั้งของหลุมกับชุมชน และลักษณะการใช้ที่ดินโดยรอบหลุมสำรวจและหลุมผลิต ประกอบด้วย 1) ความไม่มั่นคงทางสุขภาพที่เกิดจากการเผาก๊าซ การรั่วไหลของก๊าซและผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการสำรวจและผลิตแพร่กระจายสู่ชุมชนโดยรอบ รวมถึงความหวุ่นวิตกต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต 2) ความไม่มั่นคงทางอาชีพและรายได้ เกิดจากการมีพื้นที่การเกษตรตั้งอยู่โดยรอบหลุมสำรวจและผลิต และกระบวนการสำรวจและผลิตก่อความเสียหายแก่พืชผลใน

แปลงเกษตรเหล่านั้น 3) การสูญเสียความหลากหลายทางอาหารตามธรรมชาติในท้องถิ่นและระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง 4) ความไม่มั่นคงทางชุมชน เกิดจากการไม่สามารถใช้สิทธิที่พึงมีตามกฎหมายในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ และการไม่มีสิทธิจะนำมาซึ่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนในชุมชน และ 4) ความไม่มั่นคงทางสิ่งแวดล้อม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศจะส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น ดังนั้น การยอมรับสิทธิชุมชนภายใต้แนวคิดของสิทธิเชิงซ้อนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจะเป็นแนวทางที่จะลดปัจจัยเสี่ยงในปัจจุบันและก่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ การสร้างมาตรฐานและกำกับให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงภายใต้แนวคิดสิทธิชุมชนในการดำเนินการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรืออีไอเอจากภาครัฐจะเป็นเครื่องมือในการผลักดันให้ปัญหาความไม่มั่นคงของชุมชนลดลงได้อีกประการหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

กรมเพื่อเพลิงธรรมชาติ. (มปป.). นโยบายและมาตรการป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ในการสำรวจและผลิตปิโตรเลียม. (จุลสาร).

กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม. (2552, 29 ธันวาคม). ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติและแนวทางในการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 126 ตอนพิเศษ 188 ง.

กองกรรมาธิการ สำนักเลขาธิการวุฒิสภา. (2544). รายงานการพิจารณาศึกษาของคณะกรรมาธิการสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา เรื่อง โครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และโรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย. 11 พฤษภาคม 2554.

คณะกรรมการพลังงาน สภาผู้แทนราษฎร. (2557). เอกสารประกอบการประชุมเรื่อง “สัมปทานปิโตรเลียมของไทย รัฐได้ หรือเสียประโยชน์กันแน่?” วันที่ 6 กันยายน 2556.

คณะรัฐมนตรี. (2548). มติคณะรัฐมนตรี เรื่องกรอบแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์.

(2548, 30 สิงหาคม) สืบค้นเมื่อ 8 พฤษภาคม 2558, จาก:

<http://www.eppo.go.th/admin/cab/cab-2548-08-30.html#25>

- นภัทร พิถีภนา. (2556, 11พฤษภาคม). **ถอดสรุปประสบการณ์คดีคดี: กว่าจะถึงคำพิพากษาคดีประวัติศาสตร์**. ประชาไท. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2558, จาก:
<http://www.prachatai.com/journal/2013/05/46684>
- ภูรี สิริสุนทร และณพล สุกใส. (2555). **รายงานการวิจัยเรื่อง ระบบการคลังปิโตรเลียมของไทย: บทสำรวจและการวิเคราะห์**. แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ศาลปกครองสูงสุด. (2557). **คำพิพากษาคดีหมายเลขแดงที่ อ.749-764/2557 ระหว่างนางมะลิวรรณ นาควิโรจน์ กับพวกรวม 318 คน กับ รัฐมนตรีว่ากระทรวงอุตสาหกรรม กับพวกรวม 7 คน**.
- สถาบันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย. (2536). **ปิโตรเลียมเมืองสยาม: วิวัฒนาการของอุตสาหกรรมปิโตรเลียมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). **การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2514). **พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514**.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2550). **มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Human Right Watch. (2557). **น้ำเป็นพิษ ระบบยุติธรรมแปดเปื้อน ประเทศไทยไม่เร่งขจัดสารพิษที่ห่วยคลี้**. สืบค้นเมื่อ 10พฤษภาคม 2558, จาก:
<http://www.hrw.org/th/news/2014/12/16>
- Ahmed, Huma and Schaeffer, Eric V.. (2002). **Smoking Guns: Smoking Flares and Uncounted Emissions form Refineries and Chemical Plants in Port Arthur, Texas**. (Environmental Integrity Project: November 2002). Washington D.C..
- Bott, Robert D. (2007). **Flaring: Questions + Answers**. Second Edition. Canadian Centre for Energy Information.
- Emerson, K., Nabatchi, T., O'Leary, R., & Stephens, J. (2003). The challenges of environmental conflict resolution. **The Promise and Performance of Environmental Conflict Resolution**. Washington, DC: Resources for the Future.
- United Nation Development Program. (1994). **Human Development report 1994**. New York: Oxford University Press.
- United Nation Development Program. (1999). **Human Development report 1999**. New York: Oxford University Press.